

Segítő intézmények a hátrányos helyzetű fiatalok és fiatal felnőttek életében

Nagy Alexa

NAGY ALEXA: Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program, PhD-hallgató;
nagy.alex@arts.unideb.hu

ABSZTRAKT A tanulmány a hátrányos helyzetű, kis településen élő fiatalok iskolához, központi és helyi intézményekhez való kapcsolódását mutatja be egy kvalitatív kutatás alapján. Az elemzés a releváns hazai és nemzetközi szakirodalmak bemutatása után kitér a fiatalok iskolával kapcsolatos viszonyára és a lemorzsolódás okaira, azonosítva azokat. A jóléti intézményekhez való kapcsolódást több szempontból is vizsgálja, mind a gyermekkor, mind a jelenlegi életük szempontjából. A harmadik elemzési dimenzió a helyi, települési szintű kapcsolataik vizsgálata. A tanulmány konklúziója, hogy több, korábbi preventív beavatkozásra lenne szükség a fiatalok hatékony segítése érdekében. Az intézményekhez fűződő kapcsolataik korántsem kielégítőek és a vizsgált fiatalok többnyire láthatatlanok a szociális ellátórendszer számára.

Kulcszavak: hátrányos helyzet, fiatalok, intézményi kapcsolatok, szociálpolitika

Welfare institutions in the lives of disadvantaged youth and young adults

ABSTRACT The study presents the connection of disadvantaged young people living in small settlements to school, central and local institutions based on a qualitative research. After presenting the relevant domestic and international literature, the analysis addresses the relationship of young people with school and identifying the reasons for dropping out. The connection to welfare institutions is examined from several aspects, both in terms of childhood and their current lives. The third analytical dimension is the examination of their local, settlement-level connections. The conclusion of the study is that more, earlier preventive interventions are needed in order to effectively help young people. Their connections to institutions are far from satisfactory and they mostly stay invisible to the social care system.

Keywords: disadvantaged status, youth, institutional links, social policy

BEVEZETÉS

A tanulmány célja egyrészt annak bemutatása, hogy a hátrányos helyzetű, falvakban élő fiatalok és fiatal felnőttek milyen állami intézményekhez tudnak kapcsolódni, másrészt pedig egyéb olyan intézmények megnevezése, amelyek akár az állami szereplők helyett betölthetik a segítő funkciót.

Elemzésem a releváns hazai és nemzetközi szakirodalom bemutatásával indul, ahol nagy hangsúlyt kap az iskola intézménye, majd olyan egyéb szervezeteket mutatok be, amely a fiatalok hátránykompenzációját elősegítheti. A nemzetközi szakirodalmi elemzésben kiszélesí-

tem a segítő kapcsolatok listáját és eszköztárát, amellel érvelve, hogy sokkal szélesebb látókör szükséges ezen fiatalok segítésében.

Ezután hátrányos helyzetű, falvakban élő fiatalokkal, fiatal felnőttekkel készült félig strukturált interjúkat elemzek három dimenzió kerestül: iskola, jóléti intézmények állami fókusszal, és helyi intézmények. Ennek célja egyrészt annak részletes bemutatása, hogy mely állami intézményekkel állnak valóban kapcsolatban, másrészt pedig annak feltérképezése, hogy az állami szereplők hiánya esetén milyen egyéb szervezetekhez tudnak fordulni.

SZAKIRODALMI FELDOLGOZÁS

A gyermekkor meghatározó intézménye – az iskola

Ha a hátrányos helyzetű fiatalok intézményi kapcsolódásának hazai irodalmát szemléljük, kitűnik, hogy a legtöbb az iskolához történő kapcsolódást, az iskolai hátránykompenzációt vizsgálja. Kevés tanulmány foglalkozik csak egyéb intézményekkel, amelyek előfordulhatnak a fiatalok életében és ezek is inkább a gyermekkor köré csoportosulnak. Ebben a fejezetben tehát bővebb említést teszek, a hátrányos helyzetű fiatalok életét egyik legerősebben befolyásoló intézményéről, az iskoláról.

A hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok megsegítésének egyik lehetséges módja iskolai és az iskolához szorosan fűződő intézményi keretek között, a tehetséggondozás. Ez állhat tehetségfejlesztésből, tehetségmenedzsmentből, tanácsadásból és anyagi támogatásból. A hazai oktatásban az egyik legjelentősebb az Arany János Tehetséggondozó program, amely nem csak az iskolai előrehaladást, hanem a személyiségfejlődést, a soft-skillek fejlesztését is lehetővé teszi. Másik, az iskolához szorosan kötődő, tehetséggondozási, segítői szintér a tanodák, amelyek alternatív pedagógiai módszerek alkalmazásával komplex támogatást nyújthatnak az iskolán kívül. A tanulást és felzárkózást segítő eszközöknél ki kell még emelni a különböző tutori szolgáltatásokat és mentorprogramokat, mint például a Tanítsunk Magyarorszáért Program. Ezek fókuszában a kiscsoportos, illetve az egyéni foglalkozások állnak, melyek során az egyén személyiség fejlesztése is nagy hangsúlyt kap (Mező – Dorner 2024).

Számos tanulmány szól arról, hogy hazánkban az iskola az egyenlőtlenségek újratermelődésének helyszíne. Velkey (2020) a témában fellelhető kutatásokat megvizsgálva megállapította, hogy az egyenlőtlenségek már általános iskolai szinten megalapozódnak és a későbbi, középfokú intézményekben tovább erősödnek. Az oktatási intézmények színvonalában erőteljes térbeli koncentráció figyelhető meg, amely azt eredményezi, hogy az elmaradott térségekben, nagyobb, jobb infrastruktúrával rendelkező településtől elzártnak, távol élő fiatalok elszigetelődnek a minőségi oktatási és középiskolai továbbtanulási lehetőségektől. Ez pedig hatással van az elérhető foglalkoztatási lehetőségekre is (Velkey 2020).

Léteznek olyan programok is, amelyek kifejezetten művészeti alapokra épülnek. Ezek amellett, hogy a kreativitást fejlesztik, a személyiségre, attitűdre, értékrendre és egyéb képességekre is hatást gyakorolnak. Elmondható azonban, hogy inkább csak egy művészeti ágra fókuszálnak és a legtöbb esetben nem vegyítik őket. Ezen felül hátrányként jelenik meg ezeknél a programoknál, hogy csak a klasszikus, hagyományos művészetekre szorítkoznak, a digitális világ adta lehetőségeket ritkán használják ki. További problémát jelent, hogy legtöbbször csak bizonyos

időszakig tartanak és nehéz az utánkövetés, tehát a valódi, további életpályára gyakorolt hatása nem igazán mérhető (Deli – Horváth 2022).

Ha már az iskolai hátránykompenzációról és annak fontosságáról szót ejtettünk, érdemes megemlíteni a felsőoktatási továbbtanulási lehetőségeket. Polónyi István 2018-ban érdekes eredményekre bukkant, mikor azt vizsgálta, hogy a hátrányos helyzetű térségekből milyen eséllyel kerülnek be felsőoktatásba a diákok. Azt találta ugyanis, hogy egyrészt a felsőoktatásban a hallgatói létszám csökken 2005 óta. Az említett csoport bekerülési esélye a 2013 és 2017 közötti vizsgált időszakban romlott, azonban az államilag finanszírozott helyekre a bekerülés esélyeik átlag körül alakultak a nem hátrányos helyzetű társaikhoz képest (Polónyi 2018).

A hátrányos helyzetű fiatalok lehetséges kapcsolódási pontjaként meg kell említeni egy sajátos intézményt, a roma szakkollégiumokat. Itt már azokról a többnyire roma származású fiatalokról van szó, akik bejutottak a felsőoktatásba. Rákó és Bocsi (2020) kutatásuk során arra jutottak, hogy a roma szakkollégiumban részt vevő fiatalok magasabb státusszal rendelkező családokból kerültek ki és ők a családjuk első generációs értelmiségi tagjai. Általános iskolai tanulmányaik alatt nemigen kaptak semmilyen extra támogatást, azonban középiskolában már részesültek anyagi és személyes segítségben is. Az ő előrejutásukban nagy szerepet játszottak és játszanak a mentorprogramok, az ösztöndíjprogramok, a pályaválasztási tanácsadás, a diplomás emberekből álló kapcsolati háló és az egyéni fejlesztési lehetőségek (Rákó – Bocsi 2020).

Egy másik tanulmány a roma szakkollégiumból kikerülő fiatalokat vizsgálta. Itt is kiderült, hogy a résztvevők a mentorprogramot és az ösztöndíjat tartották a szakkollégium két legfontosabb elemének. Végeztek önkéntes munkát is, amely segített nekik szakmai tapasztalatot szerezni. Emellett pedig itt is megjelenik a kapcsolati háló, mint fontos erőforrás, mind a tanulmányok alatt, mind utána. A kutatás kitér lehetséges fejlesztési elemekre, amelyek egyértelműen a készségfejlesztés és a közösségszervezés területei mentén fogalmazódnak meg (Bencéné – Farkas 2021).

A GYERMEKJÓLÉTI RENDSZER HAZAI JELLEMZŐI

A gyermekvédelmi rendszer jogszabályi alapjait az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról adja, amely leírja azokat a szolgáltatásokat és intézményeket, amelyek a gyermekjóléti rendszer részét képezik. Ha azonban a gyermekeket és fiatalokat nem önállóan, hanem a problémákat a családban kezeljük, akkor az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról nevesíti azokat az ellátási formákat, amelyek további segítséget adhatnak a családoknak és amelyek további intézményi feladatokat neveznek meg.

Az ellátórendszer egyik célja lenne a családi diszfunkciók kezelése, megszüntetése, ezt azonban a jelenleg működő rendszer képtelen végrehajtani. Nagyon sok erőforrást, mind pénzügyi, mind humán erőforrást igényel a rendszer, amely nem áll rendelkezésre és ahol – a törvényi szabályozás ellenére – a gyermekek jogai valójában nem teljes mértékben érvényesülnek (Sigmond 2024).

Ha a gyermekjóléti rendszer működését és hatékonyságát vizsgáljuk, egyértelműen kirajzolódik, hogy a rendszerben inkább a túlzott és domináns, mintsem a prevenciós célzatú kez-

deményezések. A rászoruló körében információhiány van, ami abban mutatkozik meg, hogy bizalmatlanok és sok esetben nem tudják hogyan, miben és kitől tudnak segítséget kérni. Velük szemben pedig számos esetben a hatósági eljárások tényreése figyelhető meg, amely félelmet kelt és elidegeníti a szociális szakembert a kientstől, ügyféltől. A rendszer nagy problémája, hogy a segítség, mobilitás elősegítése helyett sokkal inkább konzerválja az adott egyén, család státuszát. Ha pedig mégis akad olyan program, amely innovatív módon, hatékonyan tudná segíteni a rászoruló családokat, csak átmeneti időre szól, és hiányzik a valódi utámkövetés (Rácz 2020).

A vizsgált társadalmi csoportot nagy mértékben érinti a lemorzsolódás kockázata. Ennek megelőzésben, kezelésében a gyermekekkel, fiatalokkal foglalkozó intézményeknek nagy szerepe lenne, azonban, ahogyan a fentiekből következtetni is lehet, ezt a funkciót nem tudja hatékonyan ellátni a jelenleg működő szociális és gyermekvédelmi intézményrendszer. Szükséges lenne ehhez a prevenció szemlélet, a rendszerben dolgozók eszköztárának kiszélesítése, a leterheltségük csökkentése és magasabb szakmai minőség, valamint a jelzőrendszer hatékonyabb működése. A fiatalok szempontjából nagy jelentőséggel bír az olyan kortársakkal való kapcsolat, akik más társadalmi státusszal rendelkeznek, hiszen ezek erőforrásként hasznosíthatóak (Szárz 2022).

A hátránykompenzációt és a lemorzsolódást taglalva érdemes szót ejteni olyan beavatkozási lehetőségekről, amelyek pozitívan segíthetik a hátrányos helyzetű tanulók, fiatalok életét, iskolai sikerességét. Kiss és Vastagh (2021) tanulmányukban ilyen tényezőket vizsgálnak. A szakemberek szerint a „tanulói motiváció erősítése”, „a szülői készségek és kompetenciák erősítése”, valamint a „prevenció, felvilágosítás” a három legfontosabb módja a tanulók iskolai sikerességének előmozdításában (Kiss – Vastagh 2021: 112). Ezen és egyéb, formális oktatásban nehezen elsajátítható képességek fejlesztésében segíthetnek a kutatók által vizsgált tano-dák és közösségi házak, mely intézmények a hátrányos helyzetű fiatalok egyik lehetséges kapcsolódási pontjai lehetnek. Ez a két intézmény olyan alternatívát kínál, ahol felnőtt felügyelet mellett tudják szabadidejüket hasznosan, magukat fejlesztve eltölteni (Kiss – Vastagh 2021).

A hazai gyermekvédelmi rendszernek szerves részét képezi a jelzőrendszer, amely „a gyermekjóléti szolgálatok által működtetett együttműködési rendszer az egészségügyi és oktatási intézményekkel, különböző hatóságokkal. Célja a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítése, a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzése és megszüntetése. A gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetése állami és önkormányzati feladat.” (Országgyűlés Hivatala 2017: 1)

A jelzőrendszer fontos részei az oktatási intézmények, hiszen nagy szerepük van a gyermekek, fiatalok életében és akár a lemorzsolódás kezelésében. Azonban léteznek olyan szituációk, családi helyzetek, amelyeket még ha be is visz az iskolába a gyermek, nem garantált a pedagógus felkészültsége, hogy az adott helyzetet tudja kezelni. Ezért fontos lenne az iskolákat több olyan szakemberrel ellátni, akik kifejezetten fel tudják ismerni ezeket a helyzeteket, majd kezelni is. A lemorzsolódás szempontjából pedig különösen fontos, hogy rendelkezésre álljanak a személyes törődést elősegítő feltételek, valamint olyan programok, lehetőségek, amelyekbe a diákok aktívan bevonhatók és ahol a szükségleteik kielégítődnének (Kállai 2014).

Az előzőekhez kapcsolódva a jelzőrendszer jelentős tagjai az óvodai és iskolai szociális munkások, akik 2018-as megjelenésük óta egy sajátos szerepet töltenek be, hiszen ők hídhat képeznek az oktatási intézmények és a szociális ágazat között. Ezzel lehetőséget teremtenek a

szakmaközi kommunikációra, az együttműködésekre, valamint a családokkal történő hatékonyabb foglalkozásra. Nagy probléma azonban ezen a területen is a humán erőforrás hiánya, hiszen nincsen annyi szakember, hogy hatékonyan tudjanak akár egyszerre több száz gyermeknek és családjának segíteni. Az együttműködés során a különböző szakemberek felkészültsége sem azonos és megjelenik szakmák közötti versengés is. Emellett a diákok körében egyre több probléma halmozódik fel és új típusú kihívások is megjelennek (Rácz – Sik – Tanító 2023).

Az elérhető szolgáltatások mennyiségét és minőségét erősen befolyásolják az országban fellelhető területi különbségek, amelyek végső soron a fiatalok és gyermekek, mobilitási esélyeire is hatással vannak. Egy tanulmány egy fejlett és egy fejletlen térségekben élő gyermekes családok véleményét vizsgálta az elérhető intézményekről és arra az eredményre jutottak, hogy „a szociális ellátórendszer szinte láthatatlan mindkét vizsgálati területen, ha hallottak is a szociális intézményekről, ezek igénybevétele igen alacsony” (Rácz – Sik 2020: 25). Itt is hasonló problémák vannak jelen, mint az iskolai szociális munkások esetében. Nincs elég szakember a rendszerben, és az a kevés, aki a rendszerben dolgozik nem tud elegendő és minőségi időt tölteni a kliensekkel, hogy kialakuljon egy mély, bizalmi kapcsolat (Rácz – Sik 2020).

A FIATALOK INTÉZMÉNYI KAPCSOLÓDÁSA NEMZETKÖZI KONTEXTUSBAN

A nemzetközi és a magyar nyelvű szakirodalom szétválasztásának azért láttam szükségét, mert nemzetközi téren a szakirodalom szélesebb skálát kínál a témában és más megközelítést vesz fel. A tanulmányok sokkal inkább a különböző, fiatalokat és gyermekeket célzó programokra és kevésbé az intézményekre koncentrálnak. A hazai szakirodalomban inkább az iskola és a gyermekvédelem témáinak dominanciája figyelhető meg.

A hátrányos helyzetű fiatalok életét sok tényező befolyásolja. A rossz minőségű emberi kapcsolatok legyen az a jelenben vagy a múltban negatívan befolyásolják a fiatalok életét. A hátrányos helyzetben felnövő fiataloknál a szülőkkel való kapcsolat sok esetben diszfunkcionális és beárnyékolják olyan dolgok, mint a szülők rossz mentális egészsége, a drog és alkohol-függőség, és családon belüli erőszak. Ennek eredményeképp gyakori esetben ők sem képesek egészséges, funkcionális, mély és bizalomteljes emberi kapcsolatokat kialakítani és fenntartani, amely hatással lehet a segítő szakemberrel kötött kapcsolatra is. Ezt a kapcsolatot befolyásolhatja még a korábbi rossz élményekből fakadó szégyenérzet, a segítő szándékában való kételkedés, a távolságtartás és az önbecsülés hiánya (Sandu 2021).

Ha egy gyermek szegénységben nő fel, az kihatással lehet a testi és mentális egészségére, valamint meg kell küzdenie a kirekesztődéssel és az ahhoz társuló stigmatizációval. Az iskolai élményeikben is meghatározó, hiszen nem úgy tudnak beilleszkedni, sok esetben nem rendelkeznek a társaikkal hasonló eszköztárral ahhoz, hogy egyenlő esélyekkel induljanak az oktatásban. Nem csak az iskolában, hanem az iskolán kívül is részük lehet kirekesztésben. Sok esetben ezt a réteget rossz lakhatási körülmények jellemzik, nem megfelelő mennyiségű és minőségű étel, amely életkörülmények arra kényszerítik őket, hogy a tárgyi és szabadidőre vonatkozó igényeiket a szűkös lehetőségeikhez szabják (Bidmead – El Zerbi – Cheetham – Frost 2023).

A tanulmányban több ponton is szó lesz a segítő szakemberek fontosságáról a hátrányos helyzetű fiatalok életében. Egyrészt erősíthetik a fiatalok önbecsülését és fejleszthetik érzelm kifejezési képességeiket, amivel azok képesek lesznek megnyílni. Másodszor, a megfelelő segítő elhiti a fiatallal, hogy hisznek benne, neki és törődnek vele, miközben megtartja azokat a határokat, amik a hatékony közös munkához kellenek. Ez az ítélkezés nélküli őszinteséget jelenti. A hatékony segítés emellett képessé teszi a fiatalokat, felvértezi őket arra, hogy maguknak, önmagukért hozzanak olyan döntéseket, amelyek az önbizalmukra jó hatással vannak. Ezek által a fiatalok proaktív, nyitottabb, pozitívabb életszemléletűvé válhatnak és ez az emberi kapcsolataikban is megmutatkozik. Legfőképp abban, hogy képesek a segítő szándékot felismerni, bízni és a mérgező emberi kapcsolataikat elengedni (Sandu 2020).

A BEFEKTETŐ ÁLLAM

A tanulmányom legfőképp az állami beavatkozás szükségességére és az állami intézményekhez való kapcsolódásra fókuszál. Azt sem szabad azonban elfelejteni, hogy léteznek olyan ideológiák, amelyek az állami beavatkozás ellen érvelnek. Egy tanulmány ezt a témakört boncolgatja a fenntartható fejlődési célokhoz kapcsolódóan. Alapvetően a szerzők nem utasították el az állami beavatkozás fontosságát, de emellett érveltek, hogy a fenntartható fejlődés érdekében nem szabad elfeledkezni az egyéni felelősségről és szabadságról sem. Elemzésükben arra jutottak, hogy nagyon fontos a fiatalok bevonása, gazdasági szabadsága, az oktatásba és a foglalkoztatásba történő bevonása, hiszen ezek az egyik alappillére jelentik a fenntartható fejlődési célok elérésének. Emellett is érvelnek a szerzők, hogy az állami beavatkozásra szükség van, hogy olyan intézkedéseket tegyen és olyan redisztribúciós politikát kövessen, amely elősegíti ezeket a célokat és, amely arra sarkalja az embereket, hogy saját maguknak teremtsék elő a javakat (Iacobață – Ifrim 2020).

Egy tanulmány azt a jogos kérdést vizsgálta, hogy a társadalmilag hasznos befektetésekből vajon kevesebbet profitálnak-e hátrányos helyzetű fiatalok. Kiderült, hogy az alacsonyabb humántőkével rendelkező fiatalok valóban alacsonyabb mértékben tudnak az ilyen programokba bekapcsolódni, mivel azok a fiatalok, akiknek kevés munkatapasztalatuk vagy alacsony iskolai végzettségük van, nem a fő célcsoportja ezeknek a programoknak. Ezenfelül pedig maguk a foglalkoztatók is akadályoztathatják a hátrányosabb helyzetű fiatalok bekerülését. Azok a fiatalok, akik alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, magasabb eséllyel tudnak részt venni foglalkoztatási programokban, azonban sokat számít a munkatapasztalat is. Akik családjának már volt része bármilyen jóléti juttatásban vagy programban részt venni, nem indul hátrányból, ha ezekről a társadalmi hasznosságú befektetésekről van szó. Összességében tehát valóban nehezebb a leghátrányosabb helyzetűeknek bekerülni, de még nagyobb probléma, hogy gyakran olyan intézkedések vonatkoznak rájuk, amelyek hosszútávon nem növelik foglalkoztathatóságukat (Knize – Wolf – Zabel 2021).

Egy tanulmány olyan szakanyagokat vizsgált, amely az ifjúságot célzó pozitív fejlesztési programokat értékelte. Ebből az derül ki, hogy azok a programok, amelyek túlságosan iskola jellegűek, nincsenek rendesen finanszírozva, nem nyújtanak megfelelő támogatást, a személyzet magas fluktuációja és a tiszta kommunikáció hiánya gátat szabhatnak a programok eredményes működésében. Egyik legfontosabb tényező a programok sikerességének garantálása

szempontjából a közösségi részvétel, közösség fejlesztése. Az eredmények azt mutatták, hogy ha ez eredményes, akkor a fentebb felsorolt tényezők is jobb működésre voltak képesek (Tidmarsh – Thompson – Quinton-Cumming 2022).

Ha a társadalmi befektetésről és a fejlesztési programokról van szó érdemes pár szót ejteni arról, hogy az állami szociális célú kiadások milyen hatással vannak a NEET (nem vesz részt oktatásban, foglalkoztatásban vagy képzésben) fiatalok helyzetére. Ugyan a kutatás alanyai nem kifejezetten csak a NEET-fiatalokra korlátozódik, helyzetük és lehetőségeik sok esetben hasonlóak. Az hogy egy állam a GDP-jéből mekkora részt költ szociális célra, szignifikáns kapcsolatot mutat a NEET-fiattalá válás esélyével. Tehát, ha egy ország többet költ ilyen jellegű kiadásokra, akkor csökkenhet annak az esélye, hogy a fiatalok NEET-fiatalok lesznek. Ezenfelül pedig az iskolából a munkaerőpiacra való átmenetet, az oktatást célzó állami kiadások is ilyen hatással bírnak (Youn – Kang 2023).

A fiatalok életében egy fontos átmenetet képez az oktatásból a munka világába történő váltás. Itt előfordulhat, hogy az fiatalok egyikhez vagy épp a másikhoz kötődnek jobban, ezt nagy heterogenitás jellemzi. Így szükség lenne olyan szolgáltatásokra, támogatásra, amely az oktatáshoz vagy a munkához való kapcsolódást célozza a kialakulóban lévő felnőttkorban. Ez pedig azt vetíti előre, hogy a hasonló célú támogató programoknak nem csak azokat kellene bevonni, akik egyikhez sem tudnak kapcsolódni, valamint a korhatárt is fel kellene emelni akár 26 éves korig. Azt is érdemes fontolóra venni, hogy hogyan definiáljuk a sikert ezeknél a programoknál, hiszen az intézményi kapcsolaton túl érdemes az egészséges fejlődést is figyelembe venni, kitérve a mentális egészségre, az egészséges emberi kapcsolatokra, a civil részvételre és a testi jóllétre. Külön figyelmet kell fordítani azokra a személyekre, akik esetleg már szülők, vagy valamilyen etnikai kisebbséghez tartoznak (Palmer – Connolly 2022).

Egy Amerikában készült tanulmány a közösségi alapon működő kifejezetten fiatalokat célzó szervezetek funkcióját és szerepét vizsgálta a fiatalok életében. Itt kiderült, hogy ezekhez a szervezetekhez különböző esetekben fordulnak a fiatalok és nem csak a hátrányos helyzetű, rossz kapcsolati tőkével rendelkező fiatalok. Sőt az első esetben inkább a kapcsolatrendszerük kiegészítéseként, a lehetőségeik kiszélesítéseként veszik igénybe az ott elérhető szolgáltatásokat, nem feltétlen a tárgyi dolgok miatt. A második szint, amikor például munkaerőpiaci programokon, képzéseken vesznek részt, hogy növeljék versenyképességüket a munkaerőpiacon. Ide tartozik az is, hogy valamiféle kisebb természetbeni támogatással kapcsolatban keresik meg a szervezeteket, mint ruha, gyermekmegőrző, vagy lakhatással kapcsolatos segítség. Olyan segítség ez, amelyeket átfordítva, átváltva tudják növelni megélhetési lehetőségeiket. A harmadik szint pedig az, amikor már mint egy utolsó mentsvár jelennek meg a szervezetek, itt olyan súlyos problémákkal jelentkeznek a fiatalok, mint a hajléktalanság. Ide akkor érnek el a fiatalok, amikor már minden kapcsolatukat kimerítették vagy épp olyan stigmával, kirekesztéssel találkoznak, ahol már szükség van külső segítségre (Visser – Mullooly – Campos – Melchor 2020).

MÓDSZERTAN

A kutatás során 15 db félig strukturált interjú készült 16–25 éves, szegénységben, hátrányos helyzetben lévő, kistelepülésen élő fiatalokkal. Az interjúalanyok kiválasztásánál törekedtünk arra, hogy a nemek közel azonos arányban képviseltessék magukat, végül 8 db nő és 7 db férfi alany került be a mintába. A kiválasztott fiatalok az Észak-alföldi régióban, kisvárosban, vagy falusi környezetben élnek. Ezen felül jelenlegi életkörülményeik, a gyermekkorukban tapasztaltak, az anyagi helyzetük, státuszuk alapján hátrányos helyzetűnek tekinthetők. 7 fő roma származású, így gyermekkortól kezdve általános élménynek számít köreikben a diszkrimináció, a kirekesztés. 6 főnek saját családja, gyermeke is van, így ők több szempontból is kapcsolódhatnak az ellátórendszerhez. Többnyire leszakadó, periférikus településrészen élnek, 7 főnek jelenleg nincs munkaviszonya, 4 főnek van állandó munkahelye, 1 fő csecsemővel van otthon, 1 fő közfoglalkoztatott, 1 fő alkalmi munkákból él, míg 1 fő a megkérdezés idején tanuló volt. Azok a megkérdezettek, akik dolgoznak alacsony státuszú, alacsony iskolai végzettséget igénylő munkát végeznek. A megkérdezettek jövedelmi helyzete, anyagi lehetőségeik szűkösek, félretenni nem tudnak, egy nagyobb összegű, előre nem látott kiadást nem tudnának kezelni.

Az interjú kérdéssor összesen 11 dimenzióból állt és azzal a céllal készült, hogy kiszűrje az intézmények jelenlétét a fiatalok életében. Az első dimenzió a gyermekkor kérdéseit feszegette, amelyben egyrészt a család intézményét vettük górcső alá, az alanyok gyermekkori élményeit, kötődéseit, a szülőhelyükön kialakított társas kapcsolatokat, majd az ott megjelenő intézményeket. A következő nagy dimenzió az oktatási életút nevet kapta, melyet kettébontottunk általános iskolai és középiskolai élményekre. Itt olyan kérdéseket tettünk fel, amely egészen onnan indul, hogy szeretett-e az alany iskolába járni, majd rákérdeztünk meghatározó személyekre az iskolában és hangsúlyos szerepet kap a siker-kudarcs jelensége is.

A múlt elemzése után az alany jelenkori életére is kíváncsiak voltunk, így ebbe a dimenzióba olyan kérdések kerültek, amelyek segítenek annak meghatározásában, hogy az alanyok jelenlegi életkörülményeik milyenek a gyermekkorhoz képest és milyen személyes kapcsolatokat ápolnak. A következő, ötödik dimenzióban ugyanezt a témakört boncolgatva megkérdezésre került az alanyok jövedelmi helyzete, lakhatási helyzetük, egészségügyi helyzetük és szubjektív érzetük. A következő két dimenzió a munkahelyi kapcsolataikat és a lakóhelyhez történő helyi kötődéseiket vette górcső alá, különös tekintettel a személyes és intézményi kapcsolatokra. A hetedik dimenzióban társas támogatási rendszeren belüli informális kapcsolatok kerültek kivesésésre, a nyolcadikban a jóléti, formális intézményekhez való kapcsolódás. A kilencedik dimenzió részletesebben rákérdezett a helyi szintű intézményi kapcsolódásokra, ahol külön rész volt az állami szervezetekhez történő kapcsolódás és a projektekben való részvétel. Ezután következett az a dimenzió, amely a nem állami fenntartású intézményekre kérdez rá, úgy mint a civil és egyházi intézmények. Az interjúkérdések a „Jövőkép” c. dimenzióval zárulnak és az a célja, hogy a fiatalok elmeséeljék jövőre vonatkozó terveiket, és az abban szereplő esetleges intézményeket. Próbáltunk minden olyan lehetséges intézményre rákérdezni, amely kapcsolódási pontot jelenthet a fiatalok életében. Éppen ezért egy-egy típusú intézmény több dimenzióban is szerepeltetve van, csak más kontextusban, a rá vonatkozó kérdés máshogy feltéve jelenik meg.

Jelen tanulmányban nem kifejezetten egy dimenzió elemzésére vállalkozom, sokkal inkább az intézményi kapcsolódásokat veszem alapul több dimenzión – így több életszakaszon keresztül.

ELEMZÉS

Elsődleges szocializációs színtér: az iskola

A lemorzsolódás közvetlen okai

A gyermekek és fiatalok egyik fő szocializációs színtere az iskola, amely, mint a szakirodalom elemzésénél is láthattuk, egy meghatározó intézmény az hátránykompenzálás, az egyenlőtlenségek és így a fiatalok későbbi életútja szempontjából. Ugyan jelen kutatás nem az oktatási intézményekhez való kapcsolódást vizsgálja, fontosnak tartom erről is szót ejteni.

A megkérdezett fiatalok többségének a legmagasabb iskolai végzettsége a nyolc általános. A férfiak mindegyike 8 általánossal rendelkezik, míg a nők közül két főnek van szakmája, egynek érettségije, egy fő pedig 12 osztályt elvégzett, de a szakmát és az érettségit már nem tette le. Így elmondható, hogy a legtöbben a fiatalok közül lemorzsolódtak, amelynek több oka is van. Az okokat azonban két csoportra osztanám. Az egyik az alany által is kimondott, látható, közvetlen ok, míg a másik egy látens, nem feltétlen kimondott közvetetten befolyásoló erő.

Az előbbihez tartozik, hogy több fiatal a munka, pénzkereset céljából hagyta ott idő előtt az iskolát vagy mert a családjának szüksége volt rá.

„Azért hagytam abba a tanulást, mert kőműves segédként beálltam dolgozni, mert elég jól fizetett és úgy gondoltam ez jobban megéri, mint az iskolát befejezni” (F7, 8 általános iskolai végzettségű, férfi)

„Nem érdekelt igazán az iskola, nem akartam tanulni, meg munkát is ajánlottak és kellett pénz. Munkát ajánlottak és így nem tudtam iskolába menni, de fontosabb volt a pénz.” (F14, 21 éves 8 általános iskolai végzettségű férfi)

„Sokszor mondták a tanárok, hogy tanulni kell. Meg anyá is mondta néha, de annyira nem akartam és ahogy mondtam, segíteni kellett itthon anyának, mert nagyon beteg meg mamáék is papával” (F15, 8 általános iskolai végzettségű, 18 éves, nő)

A nők esetében megjelent még a szerelem és az idő előtti teherbeesés, mint indok. Emellett pedig nagyon jelentősnek bizonyult a szülői féltés és a távolság. A megfelelő továbbtanulási lehetőség ugyanis csak egy távolabbi nagyvárosban lett volna elérhető, ahová vagy ő, vagy a szülők nem akarták, hogy elmenjen.

„Jött a szerelem, meg a gyerek. Hülye voltam” (F3, 23 éves, 8 általános iskolai végzettségű, nő)

„Csak ugye én csak a hetet jártam, nem tudtam velük mert ugye a kislánnyal (...) terhes lettem és mondjuk nem mehettem terhesen. És én csak pótvizsgán raktam le a nyolcat” (F5, 8 általános iskolai végzettségű, 25 éves nő)

„Miért hagytad abba a tanulást?

(...) féltettek. Félték elengedni engem, mert másik városba kellett menni (...) és ezért félték elengedni” (F6, 8 általános iskolai végzettségű, 25 éves, nő)

A motiváció hiánya is sok esetben előfordult több okból kifolyólag. Az egyik, hogy a fiatal nem azt a szakmát tanulta, amit szeretett volna, így nem volt motiváció annak befejezésére.

„Igazából nincs bennem megbánás, mert én nem is ezt a szakmát szerettem volna, ez jött össze” (F8, 12 osztályt végzett, 25 éves, nő)

„Nem kaptam segítséget, meg nem is igazán azt tanultam, amit szerettem volna.” (F18, 8 általános iskolai végzettségű, férfi)

A másik pedig a sok kudarc élményből, a rossz osztályközösségből fakad és abból, hogy a tanárokkal való kapcsolat konfliktusokkal terhelt volt.

A lemorzsolódás látens okai

Itt pedig rá is térnek a látens okokra, amelyek ugyan valamilyen szinten kimondásra kerültek, de nem, mint egy ok arra, amiért otthagyták az iskolát, hanem inkább csak, mint élmény lettek megosztva. Ezek az élmények viszont egyértelműen mély strukturális problémákat jeleznek, amelyek összeadódva fokozottan erősíthetik a lemorzsolódásra való hajlamot.

Az egyik ilyen befolyásoló tényező az iskolaváltás. Három fiatal is nyilatkozott általános iskolai karrierje során egyszeri vagy többszöri iskolaváltásról, amely megnehezítette a beilleszkedést, a tanulmányokban való előmenetelt.

Több fiatal cigány származása miatt diszkriminálva érezte magát. Emiatt vagy a tanárok nem úgy kezelték, vagy éppen az osztálytársak piszkálták, közösisítették ki.

„Az osztályomban rajtam kívül volt még 4 cigány, a többiek magyarok voltak. Általában mi öten jóban voltunk, de az osztály többi tagja nem szeretett minket.” (F7)

„Nem volt annyira rossz, néha a tanárok kicsit azért éreztették velem, hogy cigány vagyok, többször megjegyzést tettek, hogy úgyse lesz belőlem semmi, meg stb.” (F9, 8 általános iskolai végzettségű, 23 éves, férfi)

„(...) nem szerettek minket, cigányokat a többiek. néhány tanáron is érződött, hogy máshogy bántak velünk, mint a magyarokkal.” (F17, 8 általános iskolai végzettségű, 21 éves, férfi)

Az iskolák általi negatív diszkrimináció egyik legdurvább megjelenése az volt, amikor egy pályaaorientációs rendezvényen a cigány származású diákoknak csak a szakmaszerzéshez kapcsolódó továbbtanulási lehetőségeket mutatták be.

„Hetedikben volt pályaaorientáció, amikor bemutatták a középiskolákat, hogy mi mivel foglalkozik, de nekünk csak a szakmákról beszéltek. Külön vették azokat, akiket alkalmasnak tartottak a gimnáziumra” (F17)

A diszkrimináció mellett egy másik nagyon jelentősen szembetűnő jelenség az iskola és a tanárok képtelensége az odafigyelésre és a motiválásra, amely egyfajta érdektelenséggel vegyül. A fiatalokat ugyanis megkérdeztük többször is arról, hogy volt-e olyan személy iskolai karrierjük során, aki bátorította, biztatta, segítette őket, valamint a tanárokkal való kapcsolatáról. Az élmények vegyesnek bizonyultak. Sok esetben az derült ki, hogy a tanárok nem bátorították őket a tanulásban, azonban ha nem az elvárt szinten teljesítettek, akkor mogorvák voltak, nem foglalkoztak velük, sőt tiszteletlenek is voltak, esetleg hibáztatták, nem álltak ki mellettük, amikor piszkálódás volt az osztályban. Egyesek közönyösségről is nyilatkoztak:

„A tanároknak mindegy volt, hogy befejezzük-e a sulit vagy sem” (F14)

A motiválásnak, biztatásnak egy következő szintje az volt, ami a legtöbb helyen ebben ki is merült, hogy a tanárok vagy épp az iskolaigazgató csak mondogatták, hogy tanulni kell, szakmát szerezni, mert akkor lehet csak sok pénzt keresni. A tettek ezek mögül a biztatások mögül azonban hiányoztak, valódi eszköztárat, segítséget nem kaptak a kezükbe a fiatalok.

Előfordult azonban ennek az ellenkezője is, hiszen volt olyan megkérdezett, akinek az életében jelentős szerepet játszott egy-egy tanár. A tehetség felismerése és gondozása megvalósult, hiszen szavalóversenyre vitték és szakkörökön is részt vett. Előfordult, hogy az osztályfőnök segített lerakni a 8. osztályt, de voltak olyanok is, akik rajzsakkörbe jártak, vagy épp a labdarúgásban voltak tehetségesek, így külön foglalkozott velük az edző, testnevelő tanár. Beszámoltak olyan tanárról is, aki külön kinyomtatatta azon lehetséges középiskolák listáját, ahová lehetett volna jelentkezni továbbtanulni az adott fiatal tehetségének megfelelően és még a felvételi felkészítést is vállalta volna.

A kortárs kapcsolatok és az iskolai sikeresség

Jelentős tényező még a gyermekek és fiatalok iskolai eredményessége szempontjából a társas kapcsolatok milyensége. A fiatalokkal történt beszélgetésből kiderül, hogy közel felének az osztályközössége nem volt megfelelő. Konfliktusokkal terhelt volt, verekedések, piszkálódás, kiközösítés árnyalta be a mindennapokat. Volt, akit azért kiközösítettek ki és piszkáltak mert cigány származású volt, de volt akit azért, mert intézetben nevelkedett. Előfordult, hogy ez odáig fajult, hogy fizikai tünetek jelentkeztek, amikor iskolába kellett menni.

„(...) a légkör nem volt jó. Hányingerem volt, amikor be kellett menni, ezért sokat nem jártam be. Amikor lehetett, nem mentem be” (F16, 8 általános iskolai végzettségű, 17 éves, nő)

Jó pár válaszadó semlegesen nyilatkozott az osztályközösségről, és olyan is volt, akinek általános iskolában még jó volt, középiskolában már annyira nem, vagy épp fordítva. A harmadik csoport az, akinek kifejezetten jó osztálya volt, egy olyan közösség, ahová szeretett járni. Ők a második nagy csoport. Egy ember azt is említette, hogy ő kifejezetten a haverok miatt szeretett iskolába járni.

„Hát, az iskolába igazából a haverok miatt szerettem járni, tanulni nem nagyon szerettem annyira (...)” (F9)

„Oda csak a haverok miatt szerettem járni, de csak 2 évig jártam oda.” (F7)

Az is megfigyelhető azonban, hogy ezek a kortársi kapcsolatok nem elmélyült barátságok voltak, sokkal inkább felületes, haveri viszony.

„Jó volt, meg ugye voltak barátaim, barátnőim, de nem volt velük olyan jó kapcsolatom, úgymond, hogy nem találkoztunk meg ilyenek csak a suliba” (F1, szakmával rendelkezik, 24 éves, nő)

„Szoktam velük találkozni, de nem a barátaim. Direkt nem is szoktam velük találkozni, csak látjuk egymást az utcán vagy valahol” (F16)

„Inkább haverok, nem mondanám őket barátoknak” (F13, 8 általános iskolai végzettségű, 20 éves férfi)

Érdekes eredmény, hogy a megkérdezett fiatalok legtöbbször elmondásuk szerint közepes tanuló volt, csak egy ember számolt be bukásról. A nő válaszadóknak azonban egyértelműen jobb iskolai élményei voltak és aktívabban is részt vettek az iskolai és iskolán kívüli programokban, szakkörökben, amely a beágyazottságukat és az iskolai előremenetelüket is nagyban segítette. Motiváltabbnak mutatkoztak. Ezzel szemben a férfi válaszadók többnyire inkább csak megtúrták a programokat, egyéb elfoglaltságban többségük nem vett részt és a tanulásban is kevésbé voltak motiváltak.

Összefoglalva látható, hogy az iskolai életút és motiváció mennyire sok tényezőtől tevődik össze. Az is egyértelműen kiderül, hogy a problémák rendszerszintűek, hiszen egyrészt sok esetben a szülő sem tud példát mutatni, motiválni vagy mint láthatjuk vissza is tartja a fiataalt az előrelépéstől. Feltételezhetően a szülőknél is megjelent már ez a probléma, amikor ők voltak fiatalok. Másrészt maga az oktatási rendszernek, az abban dolgozóknak sincs meg az eszköztára arra, hogy ezeket a fiatalokat a megfelelő módon tudják kezelni, motiválni, tanítani. Sokan olyan háttérből jönnek, ahol nem egyértelmű a tanulás, mint érték, mint eszköz a jobb élet kialakítására és még ha egyértelmű is, nem feltétlen áll rendelkezésre minden feltétel a sikeres iskolai életúthoz. Ahogy azt fent is említettem, a szakirodalom is azt mondja, hogy a társas kapcsolatoknak jelentős hatása van, amely itt is kiderült, hiszen a kortársakkal való kapcsolat is erősen befolyásolta az adott fiatal kedvét, motivációját, csakúgy mint a tanárok attitűdje.

JÓLÉTI INTÉZMÉNYEKHEZ VALÓ KAPCSOLÓDÁS

A jóléti intézményekhez fűződő viszony elemzését elsősorban a formális, legfőképp állami intézmények oldaláról kezdem. A megkérdezett fiatalok közül 9 fő elmondása szerint gyermekkorában nem állt a család kapcsolatban segítő szakemberrel, intézménnyel vagy legalábbis nem emlékeznek rá. Egy ember említette, hogy szülei nevelőszülők, ezért rendszeresen volt kapcsolatuk gyámügyi szakemberrel, gyermekjóléti munkatárssal. Egy ember ugyan azt mondta, hogy nem volt ilyen jellegű kapcsolat gyermekkorában, de később említette, hogy ruhaadományt kaptak. Volt, aki aktívan emlékezett rá, hogy védőnővel és családsegítővel is kapcsolatban állt a család, sőt volt, aki megjegyezte, hogy sok segítséget kaptak tőlük. Az egyik alany pedig visszaemlékezett, hogy amikor szüksége volt rá, iskolai tanulmányaihoz kapott a gyámhivaltól szánítógépet és kisebb pénzbeli segítséget. Egy ember pedig gyermekkorában járt tanodába.

Az interjúk során a jelenlegi intézményi kapcsolataira is rákérdeztem. Az alanyok közül kilenc főnek jelenleg semmilyen kapcsolata nincs jóléti intézményekkel, amelyek állami alapon működnek. Azonban, a további beszélgetések során kiderült, hogy nem mindig azonosították az intézményrendszerrel azt a személyt, aki segített nekik, például a védőnőt. Először ugyanis azt nyilatkozták, hogy nem állnak velük kapcsolatban, nincs, aki segít, aztán kiderült, hogy védőnővel mégiscsak volt összeköttetés. Több interjúalany pedig nem is tudta, hogy kitől lehetne segítséget kérni, nem ismerte a munkásságukat, esetlegesen csak az önkormányzat jutott eszébe. Ez érdekes eredmény, hiszen arra enged következtetni, hogy a fiatalok nem rendelkeznek információval arról, hogy az adott segítő személy hova tartozik a rendszerben, illetve aggodalomra is adhat okot, hiszen így lehetséges, hogy nem tudják hová fordulhatnak segítségért. Persze, volt olyan alany is, aki meg tudta nevezni, mint segítő személyt, akire támaszkodhat a védőnő és a gyermekorvos.

A leggyakoribb segítő személy a családsegítő volt, akihez a fiatalok fordulhatnak legyen szó hivatalos ügyek intézéséről, adományról, vagy ha csak valakivel beszélgetni szeretnének. Az elmondásuk alapján ez egy abszolút bizalmi kapcsolat, pusztán egy ember tüntette fel negatívabb színben a családsegítővel kötött kapcsolatot, elmondása szerint „ők ellenőrizni jönnek mindig” (F14). Egy másik személy pedig nem érzi, hogy valódi segítséget tudnának nyújtani, de ahogy kifejezte, ez nem teljesen az ő hibájuk, hiszen „tudom, hogy nekik is van olyan dolog, amivel nem értenek egyet, de a törvényben az van, hogy azt kell csinálniuk” (F17).

Az állami szervezethez tartozó intézményeken, személyeken kívül pedig megjelennek egyházi, illetve civil szereplők is. Volt olyan személy, aki a helyi tanoda vezetőjével ápolt jó kapcsolatot, őt érezte bizalmas, segítő személynek. Népszerű volt még több helyen a Jelenlét Pont és annak munkatársai, a Máltai Szeretetszolgálat tevékenysége, amely fenntartóként gyakran összefolyt a Jelenlét Ponttal, vagy épp a nagycsaládosok szervezete, de a népkonyha is említésre került.

Amely fiataloknak már volt saját gyermeke, szintén rákérdeztünk arra, hogy honnan, milyen segítséget kaptak a gyermek születésekor, gyermeknevelésben. Két személy nyilatkozta, hogy egyáltalán semmilyen segítséget nem kapott az intézményrendszerből, sőt inkább a közeli családi kapcsolatok domináltak, mint elsődleges segítő közeg. Volt olyan megkérdezett is, aki állami intézménytől nem kapott segítséget, de a helyben működő szeretetszolgálat projektjében részt vesznek a gyermekek és tanodába is járnak.

„Hát most benne vagyunk egy programba ami az ilyen kisebb gyerekeknek a nullától három éves korig tart foglalkozást” (F6)

Egy alany a beszélgetés idején épp gyermeke felügyeleti jogáért harcolt, ennek kapcsán állt rendszeres kapcsolatban családsegítő szakemberrel, valamint elmondta, hogy a gyermek születésekor kaptak babacsomagot és a családsegítő is segítségükre volt. A Jelenlét Pont szintén segít a gyermekekkel kapcsolatos feladatok ellátásában, főként tárgyi adományokkal.

A szakirodalmi feldolgozásnál említettem a közösségi terek fontosságát. A megkérdezett fiatalok többsége nem tudott olyan helyet mondani, ahol a hasonló érdeklődésű, vagy a szülők, hátrányos helyzetű fiatalok össze tudnának gyűlni egy közösségbe és megvitatni a problémákat, segíteni egymásnak, közösséget kovácsolni. Egy ember említette csak, hogy működik közös térsza szagatás, kismamaklub helyben, de nem mindig tud elmenni. Egy másik ember

pedig a Jelenlét Pontot említette, mint hely, ahol összegyűlnek a családok. A szavaiból azonban úgy lehetett kivenni, hogy ez nem szervezett keretek között történik, csupán összetalálkozásokról van szó.

A továbbiakban nem a személyes kötődésekről lesz szó, hanem arról, hogy a fiatalok általánosságban milyen információkkal rendelkeznek a további jóléti intézményekkel kapcsolatban. Többen említették a természetbeni segítséget úgy, mint a ruha és száraz élelmiszer osztást, bútorosztást, de volt ahol ruhamosási és zuhanyzási lehetőségről is beszámoltak. A gyermekeknek több településen szerveznek nyári tábort, ingyenes étkezést nyári szünetben, vagy épp iskolakezdési támogatást. Ezek legtöbbje azonban valamilyen civil vagy egyházi intézmény által szervezett program, intézkedés. A helyi önkormányzatokról már nem voltak olyan jó véleményekkel, sok esetben nem is látták, hogy hogyan segít. A tapasztalatok szerint az önkormányzat nem mindig hallgatja meg a rászorulókat, megjelenik az érdemes-érdemtelen szegény jelensége, csak segítyt lehet kérni, abból is esetit, és nem is mindig kap, akinek szüksége van rá. A tűzifa is említésre került, mint önkormányzati segítség.

„Segélyt tudnak kérni az önkormányzattól, de nem mindig kapnak. Közmunkán vannak néhányan, az nagy segítség. Amúgy adományt lehet kérni, de azt is ki kell érdemelni” (F16)

HELYI INTÉZMÉNYEKHEZ VALÓ KAPCSOLÓDÁS

Az előzőekben a formális jóléti intézményekre fókuszáltam, amelyekkel a fiatalok kapcsolatban állhatnak. Most rátérek a kifejezetten helyben működő lehetőségekre. Fontosnak látom megjegyezni, hogy az interjúk során kiderült, nem lehet egy pontos határvonalat húzni a kifejezetten központi, országosan működő intézmények és a csak helyi szinten működő szervezetek, kezdeményezések között. A megkérdezett alanyok ugyanis a legtöbb esetben csak azt érzékelik, hogy kapnak vagy épp nem kapnak segítséget, arról azonban már nem rendelkeznek információval, hogy az adott segítő szervezet, aki gyakran egy személy, milyen intézményi szinten van, hová tartozik.

A helyben működő intézményekhez való kapcsolódást még mélyebben meg szeretttük volna ismerni, hátha elhangzik olyan információ, amit azelőtt még nem érintettünk, ezért itt már részletekbe menően tettük fel a kérdéseket. Három aldimenzióra osztottuk a kérdéseket. Az első blokkban általánosságban az intézményekről kérdeztük őket, itt fontos volt, hogy meg tudjanak ők maguk nevezni intézményeket, majd rátérünk külön helyben tipikusan előfordulható intézményekre érintőlegesen, úgy mint az önkormányzat, helyi képviselők, egyház, civil szervezetek. Ez azt a célt szolgálta, hogy feltérképezzük, milyen intézményi kép él a fiatalok fejében helyi szinten. Ezután konkrétan az állami szervezeteken volt a hangsúly, majd az esetlegesen helyben működő projektekről.

Az interjú ezen részében sikerült több dolgot megtudnunk a fiatalok önkormányzathoz fűződő viszonyáról. 10 főnek semmilyen kapcsolata nincs a helyi önkormányzattal, nem nyújtanak nekik semmilyen segítséget. További 4 fiatal pedig egyszer kért eddig tőlük segítséget vagy segély vagy munkalehetőség formájában, utóbbi pedig nem zárult pozitívan, mert elutasították őket. Az egyikőjük túl fiatal volt a közmunkához, a másikuk pedig úgy nyilatkozott, hogy „persze a másíknak adtak” (F14). Egyébként hasonló másik alany esetében is elhangzott:

„Nem sokat segítenek, vagyis én így látom. (...) Nem azokat támogatják, akiknek tényleg szükségük lenne a segítségre, hanem akik közel ülnek a tűzhöz” (F17). Egy másik alany ugyan nem volt segítséget kérni, de tisztában van azzal milyen segítséget lehet itt kérni. Azt is elmondta azonban, hogy ezek csak a legszegényebb helyzetben lévőknek jutnak, „meg akik valami miatt kiérdemlik” (F16). A fiatalok többsége egyébként nem is tudta milyen szolgáltatásokat lehet igénybe venni az önkormányzatnál, esetleg csak a hivatalos ügyek intézését tudták megnevezni.

Lényeges intézmények lehetnek még az életükben a „munkaügyi központok”, amely intézményeknek már ugye nem ez a hivatalos nevük, az alanyok mégis csak így ismerik, hiszen a közbeszédben ez az elnevezés maradt fenn. Ezzel kapcsolatban vegyes véleményekkel találkozunk. Volt olyan, aki elment munkalehetőséget keresve, de nem kapott munkát, nem hívták vissza soha. „Egyszer voltam, de nem nagyon jutottam semmire és többet nem is mentem, Csak mondták, hogy ha lesz munka, akkor hívnak, de soha nem hívtak” (F7), de olyan is előfordult, hogy inkább a képzések felé terelték volna: „Mondták, hogy mehetnék képzésre, de én nem mentem, mert nem volt kedvem. Normális munkát akartam, nem tanulni. De hát ők se tudtak olyan munkát ajánlani, ami nekem jó lett volna” (F17). Az egyik alanyt pedig kiközvetítették, de végül mégsem vették fel dolgozni, azonban az ügyintézőről elmondta, hogy kedves, segítőkész és fel szokta hívni, ha van a végzettségének megfelelő munkalehetőség. Előfordult azonban egy fiatalnál, hogy volt bent, kedvesen bántak vele és még munkát is kapott, sőt a képzésekről is tájékoztatták. A többiek azonban még soha semmilyen kapcsolatban nem álltak a munkaügyi központtal, ami már csak azért is érdekes, mert többségüknek az interjú elkészítésének idejében nem volt stabil, kiszámítható munkahelye.

A kormányhivatalok, kormányablakok működését ismerték még, de ide inkább csak akkor mennek, ha okmányokat kell intézni. Egyéb állami intézmények, amelyeket a fiatalok említettek, mint a településen működő szervezetek, az az óvoda, az iskola, a rendőrség, valamint az egészségügyi szektorhoz tartozókat, úgy mint az orvos, járó-beteg központ.

A helyi önkormányzati képviselőkről is kérdeztük őket, két ellentétes válasszal találkozunk. A legtöbben nem ismerték, nem is tudták, hogy mi az. A válaszadók másik csoportja viszont pontosan tudta ki a helyi képviselő a településen, hiszen rendszeres kapcsolata van vele.

„Mindent megígérnek, aztán abból semmi nem lesz, csak amit ők akarnak, hogy legyen” (F17)

„A csávóról már meséltem, aki jár ide, akire szavazni kell. Rendes gyerek, mert lehet, hogy meg fogja vásárolni a házakat is. Meg érdekli őt, hogy mi van velünk, vannak-e gondjaink, ilyesmi” (F4, középfokú iskolai végzettségű, 22 éves, nő)

Egy ember tett említést Roma Nemzetiségi Önkormányzat működéséről: „Van itt cigány kormányzat is, de az se csinál semmit” (F9)

Többször tudtak megnevezni olyan egyéb szervezeteket, amelyek szerepet játszhatnak a hátrányos helyzetű fiatalok és családok életében felmerülő problémák megoldásában, de az igénybevétel módjáról és a véleményekről megosztottak a tapasztalatok. 6 olyan fiatal volt, akinek abszolút semmi kapcsolata nincs semmilyen szervezettel és a településen nem is tudna megnevezni, vagy ha meg is nevezi, nem tud hozzá kapcsolódni. Egyébként a református egyházat, gyülekezetet vagy más felekezethez tartozó egyházi személyeket neveztek meg, mint

helyben működő segítő szervezetet, akihez tudnak is problémával fordulni. Ezután jöttek a helyben működő civilek, mint a nagycsaládosok, a szeretetszolgálatok vagy épp a polgárőrség. De olyan fiatal is akadt, aki két konkrét személyt nevezett meg.

Utolsó kérdésként a helyben működő, fiatalokat, szegényeket célzó projektekről kérdeztük őket. A válaszok egyöntetűen azt jelzik, hogy a fiataloknak nincs ismerete helyben futó, gyakran őket és a családjukat érintő projektekről.

1. táblázat A legfontosabb állami intézmények és a hozzájuk fűződő tapasztalatok összefoglalása

Helyi intézmény	Releváns szolgáltatások	Hozzá fűződő élmény
Önkormányzat	Települési támogatás, munkalehetőség nyújtása, közösségszervezés	Nincs kapcsolat, nincs információ, elutasítás
„Munkaügyi központ”	Munkalehetőség biztosítása, képzési lehetőségek biztosítása	Nincs kapcsolat, nem tudtak segíteni, segítettek, opciókat ajánlottak
Kormányhivatal	Támogatások, ellátások biztosítása, okmányiroda	Ritkán van kapcsolat, csak okmányokkal kapcsolatos ügyintézés
Önkormányzati képviselők, Roma nemzetiségi önkormányzati képviselők	Érdekképviselet	Nincs kapcsolat, rendszeres kapcsolat

Forrás: saját szerkesztés

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban először a teljesség igénye nélkül elemeztem a témában releváns szakirodalmakat annak érdekében, hogy megalapozzam kutatásom. Itt kitértem az iskola hátránykompenzálsban játszott szerepére, majd bemutattam olyan egyéb intézményeket, beavatkozási módszereket, amelyek az iskolát kiegészítve hivatottak a gyermekek hátrányát csökkenteni. Részletesen tárgyaltam az iskolák egyenlőtlenségek újratermelődésében játszott szerepét, majd a szociális és gyermekvédelmi rendszer visszasságairól is szót ejtettem.

A nemzetközi szakirodalom bemutatásában részletesen beszéltem a segítő, illetve a kortárs kapcsolatok fontosságáról, illetve arról, hogy miért érdemes az államoknak a humán tökébe, ezzel pedig a fiatalokba fektetni.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az iskolai lemorzsolódás komplex tényezők együttjárásának következménye, amely mélyen fekvő strukturális problémákra utal és amelyeket a jelenlegi szociálpolitikai rendszer képtelen kezelni. Komplex, rendszereken és intézményeken átívelő beavatkozásokra lenne szükség, azonban a rendszernek és a benne dolgozóknak jelenleg olyan mélyen fekvő, alapvető problémákkal kell megküzdeniük, amely nem teszi lehetővé a hatékony és valódi egyenlőtlenség csökkentést, hátránykompenzációt.

A fiatalok esetében gyakran megjelenik az önmaguk vagy mások általi hibáztatása, lustának, motiválatlannak tűnhetnek, azonban fontos felismerni, hogy ez nem belőlük fakadó probléma és valójában nem ilyen kvalitásokkal bírnak. Ez egy sokkal régebbre visszanyúló,

őket meghaladó rendszerszintű kihívás, amely öröklődik generációkon át és amely – változtatás hiányában – egyre több problémát fog szülni a jövőben.

A kutatás során körvonalazódott, hogy az állami szociálpolitikai intézmények sem országos, sem helyi szinten nem képesek ellátni a segítő funkcióikat, nem képesek a hátrányokat csökkenteni, hanem sokkal inkább növelik, de legalább tovább görgetik azokat a következő nemzedékek fiataljainak.

Abból a rendszerből, amelyben ezek a fiatalok felnőnek egyértelműen hiányoznak a valóban megelőző jellegű intézkedések, legyen az gyermekkorban vagy akár még a születés, fogantatás előtt. Nem elég ugyanis pusztán a gyermek születése után elkezdni annak felzárkóztatását, a problémák enyhítése érdekében szükséges lenne akár már az előző generációk felzárkóztatása, fejlesztése is. Problémaként merülnek fel a rendezetlen családi viszonyok, a motiválatlanság és a példa hiánya, amely megnehezíti a fiatalok kitörését. Kérdéses ugyan, hogy hol van az a határ, amelynél az állam már nem avatkozhat bele a család életébe, azonban a fejlesztés és segítés, a generációkon át ívelő szegénység enyhítéséhez erre szükség van.

A hátrányos helyzetű fiatalok továbbra is láthatatlanok a rendszer számára, hiszen az számukra sokszor nem ismert, és nem is tud valódi segítséget nyújtani. Érdemes lenne a szolgáltatások körét egy mély helyzet- és igényfeltárás után meghatározni, valamint az ezzel kapcsolatos döntéshozatalba az intézkedések alanyait is bevonni. Ezen felül az elérhető szolgáltatásokról bővebb és jobban célzott tájékoztatást kellene nyújtani azokon a felületeken, ahol a potenciális alanyok is találkozhatnak velük.

Utolsó javaslatként pedig a civil szereplők megerősítését fogalmaznám meg, hiszen kellő erőforrásokkal ezek a szervezetek nagy terhet tudnának levenni az állam válláról a feladatellátás kiszervezésével. Másrészt az alulról jövő, helyi szintű kezdeményezések célzottabban, gyorsabban tudnának reagálni a felmerülő problémákra, és nem utolsó sorban a közösségi kohéziót erősíthetnék.

IRODALOM

- Bencéné, A. – Farkas, B. (2021): Roma szakkollégisták életútja és jövőképeinek alakulása. https://www.researchgate.net/profile/Bencene-Andrea/publication/352649095_Roma_szakkollegistak_eletutja_es_jovokepenek_alakulasa/links/60d1ef8a299bf19b8d9a4bfa/Roma-szakkollegistak-eletutja-es-jovokepenek-alakulasa.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Bidmead, E. – El Zerbi, C. – Cheetham, M. – Frost, S. (2023): A rapid review of children and young people's views of poverty and welfare in the context of Universal Credit. *Children & Society*, 37: 2047–2065. <https://doi.org/10.1111/chso.12728> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Deli, E. – Horváth, E. (2022): Hatásos, releváns, mért: hátrányos helyzetű fiatalok fejlesztési projektjei Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 72(1–2): 41–56. [https://upszonline.hu/resources/volumes/72/issues/01-02/upsz_72\(01-02\)_2022__008__deli--horvath__hatasos_relevans.pdf](https://upszonline.hu/resources/volumes/72/issues/01-02/upsz_72(01-02)_2022__008__deli--horvath__hatasos_relevans.pdf) (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Iacobuță, A.-O. – Ifrim, M. (2020): Welfare Mentality as a Challenge to European Sustainable Development. What Role for Youth Inclusion and Institutions? *Sustainability*, 12(9): 35–49. <https://doi.org/10.3390/su12093549> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)

- Kállai, G. (2014): A gyermekvédelmi rendszer és az iskola kapcsolata a korai iskolaelhagyás megelőzéséért. *Iskolakultúra*, 24(5): 55–64.
- Kiss, M. – Vastagh, Z. (2021): Hátránykompenzáció az iskolán kívül? Az extrakurrikuláris intézmények szerepe és megítélése a tanulmányi eredményesség és előmenetel szempontjából. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(2): 96–121.
<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.2.96>
- Knize, V. J. – Wolf, M. – Zabel, C. (2021): Do disadvantaged young adults benefit less from social investment? Studying Matthew Effects in Activation Measures. *Youth and Globalization*, 3(1): 13–55. <https://doi.org/10.1163/25895745-03010002>
- Mező, F. – Dorner, L. (2024): Pályaorientációs jó gyakorlatok a tehetséggondozásban, különös tekintettel a hátrányos helyzetű fiatalokra In: „Kezdő lépések a tudományos karrier felé”. Eger, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó, 91–113.
https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/8330/1/91_Mez%C5%91.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Országgyűlés Hivatala (2017) *Infójegyzet 2017/27: Gyermekvédelmi jelzőrendszer*. Budapest: Országgyűlés Hivatala. https://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infójegyzet_2017_27_gyermekvedelmi+jelzorendszer.pdf/104dd04a-dca3-47bc-944e-bfb07067676f (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Palmer, A. N. – Connolly, J. P. (2022): Beyond „Disconnected Youth”: Characterizing developmental heterogeneity in school or work connections during emerging adulthood. *Child and Adolescent Social Work Journal*. <https://doi.org/10.1007/s10560-022-00894-w> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Polónyi, I. (2018): A hátrányos helyzetű kistérségekben élő fiatalok felsőoktatásba kerülésének esélyei. *Statisztikai Szemle*, 96(10): 1001–1019. https://real.mtak.hu/84026/1/2018_10_1001.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Rácz, A. (2020): A szociális munka intervencióinak hatása a társadalmi mobilitásra és immobilitásra In: Kovách, I. (szerk.): *Mobilitás és integráció a magyar társadalomban* Budapest, Magyarország: Argumentum Kiadó, Társadalomtudományi Kutatóközpont, 223–248.
- Rácz, A. – Sik, D. (2020): Gyermekes családok és a velük dolgozó szociális szakemberek percepciója a családok jól-létét, társadalmi mobilitását előmozdító szolgáltatásokról. *METSZTEK Társadalomtudományi Folyóirat*, 9(2): 3–28. <https://doi.org/10.18392/metsz/2020/2/1>
- Rácz, A. – Sik, D. – Tanító, Z. (2023): Fejlesztési igénnyel bíró gyermekek és szüleik lehetőségei az állami ellátórendszerben. In: Tibor, J. K. (ed.): *What will our Future be Like? : 2 essays in German, 7 in English, 30 in Hungarian language (Német, angol és magyar nyelvű esszék)*. Grosspetersdorf, Ausztria: Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, 395–408.
- Rákó, E. – Bocsi, V. (2020): Roma szakkollégisták Hajdú-Bihar megyében. *Különleges Bánásmód*, 6(4): 41–60. <https://doi.org/10.18458/KB.2020.4.41> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Sandu, R. D. (2020): Worthy and able: How helping relationships alter the trajectories of young people who face severe and multiple disadvantages. *Journal of Community Psychology*, 59: 321–342. <https://doi.org/10.1002/jcop.22460> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)

- Sandu, R. D. (2021): Defining severe and multiple disadvantage from the inside: Perspectives of young people and of their support workers. *Journal of Community Psychology*, 49: 1470–1486. <https://doi.org/10.1002/jcop.22572> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Sigmond, T. (2024): A gyermeki jogok érvényesítésének akadályai a gyermekvédelmi szakellátásban – különös tekintettel a gyermekotthoni elhelyezésre. *Esély*, 35(2): 23–40. <https://doi.org/10.48007/esely.2024.2.2> (Utolsó letöltés: 2025. 06. 26.)
- Száráz, K. (2022): A gyermekjóléti szolgáltatás szerepe a roma tanulók korai iskolaelhagyásával kapcsolatos kihívások leküzdésében. *Rendvédelem Tudományos Folyóirat (Online)*, 11(1): 2–29. http://epa.niif.hu/03300/03353/00020/pdf/EPA03353_rendvedelem_2022_1_02-29.pdf (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Tidmarsh, G. – Thompson, J. L. – Quinton, M. L. – Cumming, J. (2022): Process evaluations of positive youth development programmes for disadvantaged young people: A systematic review. *Journal of Youth Development*, 17(2). <https://doi.org/10.5195/jyd.2022.1156>
- Velkey, G. (2020): Az oktatási rendszer változásainak hatása az elmaradott vidéki térségekben élő fiatalok iskoláztatási és foglalkoztatási esélyeire. *Tér és Társadalom*, 34(4): 122–142. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.34.4.3304> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Visser, M. A. – Mullooly, J. – Campos-Melchor, P. (2020): Diversifying, transforming, and last resorts: The utilization of community-based youth-serving organizations in the construction of livelihood strategies by disconnected youth in rural America. *Journal of Rural Studies*, 80: 328–336. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.10.005> (Utolsó letöltés: 2025. 02. 12.)
- Youn, M. – Kang, C. (2023): The role of the welfare state for NEETs: Exploring the association between public social spending and NEET in European countries. *Sage Open*, 13(3). <https://doi.org/10.1177/21582440231193864>